

Міністерство освіти і науки України
Національна академія педагогічних наук України
Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих
імені Івана Зязюна НАПН України
Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди

**ОСВІТА ДОРΟΣЛИХ:
СВІТОВІ ТЕНДЕНЦІЇ,
УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ
ТА ПЕРСПЕКТИВИ**

Монографія

Київ, Харків – 2020

УДК 374.7

ББК 74.4

О-72

ISBN

Рецензенти:

Сорочан Т.М. – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри філософії і освіти дорослих Державного закладу вищої освіти «Університет менеджменту освіти» Національної академії педагогічних наук України;

Бідюк Н.М. – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри практики іноземної мови та методики викладання Хмельницького національного університету.

Рекомендовано до друку Вченою радою Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Іван Зязюна НАПН України (протокол № 2 від 24 лютого 2020 року), Вченою радою Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди (протокол № 1 від 27 лютого 2020 року)

Освіта дорослих: світові тенденції, українські реалії та перспективи : монографія / За заг. ред. акад. Н.Г. Ничкало, акад. І.Ф. Прокопенка. Київ, Харків : Інститут освіти дорослих імені І. Зязюна НАПН України, Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, 2020. 544 с.

У монографії здійснено аналіз освіти дорослих як чинника розвитку людського капіталу в умовах глобалізаційних та євроінтеграційних процесів, розкрито особливості теорії та практики організації навчання дорослих в Україні та провідних країнах світу, визначено особливості андрагогічної науки та її значення для системи управління людськими ресурсами, окреслено тенденції професійної підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації педагогів та андрагогів, визначено освітні потреби різних категорій дорослого населення.

Монографія призначена для науковців, викладачів, аспірантів, усіх, кого цікавлять питання безперервного навчання та освіти дорослих.

4.6.	Освітні потреби педагогів у сфері виховання та їх реалізація у післядипломній освіті (<i>Сіваченко І.Г.</i>)	333
4.7.	Тренінг як ефективний метод організації навчання дорослих у системі підвищення кваліфікації педагогічних працівників (<i>Білик Н.І.</i>)	337
4.8.	Особливості проєктування програми підвищення кваліфікації вчителів математики (<i>Нелін Є.П., Долгова О.Є.</i>)	343
4.9.	Консультаційний супровід професійного розвитку педагога як технологія освіти дорослих (<i>Горват М.В., Кузьма-Качур М.І.</i>)	348
4.10.	Мотивація як важливий чинник безперервного професійного розвитку педагогічних працівників (<i>Ткаченко Л.В., Хмельницька О.С.</i>)	353
4.11.	Роль закладу неперервної освіти в підвищенні професійної компетентності педагогів із питань інклюзивної освіти (<i>Колісник О.В.</i>)	359
4.12.	Можливості «Університету третього віку» в підвищенні кваліфікації педагогів (<i>Самойленко О.А.</i>)	365
4.13.	Педагогічна діагностика професійних компетенцій викладача ЗВО (<i>Белікова О.В., Бессонова Н.М., Греул О.О., Дитюк С.О.</i>)	370
4.14.	Траєкторія розвитку викладача (<i>Воронцова О.М.</i>)	374
4.15.	Формування освітніх потреб під час підготовки дорослих магістрантів – учителів математики (<i>Водолаженко О.В.</i>)	378
4.16.	Методичні аспекти програми підвищення кваліфікації вчителів математики (<i>Жерновникова О.А., Проскурня О.І.</i>)	385
4.17.	Проектна діяльність як основа підвищення професійної компетентності вчителя математики (<i>Дейниченко Г.В., Дейніченко Т.І.</i>)	389
4.18.	Післядипломна педагогічна освіта дефектологів в Україні: виклики, тенденції, перспективи (<i>Гладуш В.А.</i>)	394
4.19.	Застосування технік транзактного аналізу в курсі кризової психології в процесі підготовки майбутніх викладачів психології (<i>Хижняк М.В.</i>)	412
4.20.	Підготовка вчителів початкових класів до роботи з обдарованими учнями в контексті неперервної освіти (<i>Ушмарова В.В.</i>)	417
4.21.	Формування основ професійного саморозвитку вчителів початкових класів засобами інформаційних технологій (<i>Брижак Н.Ю., Мішкулинець О.О.</i>)	424
4.22.	Роль пленерної практики в професійному саморозвитку вчителя образотворчого мистецтва (<i>Висікайло Т.В.</i>)	428
4.23.	Моделювання неперервної методико-практичної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва в умовах ЗВО (<i>Беземчук Л.В., Мартем'янова А.В.</i>)	433
4.24.	Психологічна адаптація молодого вчителя в педагогічному середовищі (<i>Соколова К.В.</i>)	437
4.25.	Особливості професійної діяльності викладача ЗВО (<i>Шпак І.О.</i>)	442
4.26.	Можливості дизайн-мислення в інноваційній педагогічній діяльності (<i>Яловега І.Г., Пономарьова Н.О., Зуб С.С.</i>)	446

складників їх професійної компетентності, спрямованих на реалізацію вимог нових освітніх стандартів. Виділені принципи проектування та реалізації програми перепідготовки вчителів математики можуть бути використані для удосконалення програм підготовки вчителів математики на фізико-математичних факультетах педагогічних університетів та для удосконалення програм перепідготовки вчителів природничих дисциплін.

Література

1. Порядок підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників. Постанова Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2019 р. №800 (зі змінами, внесеними згідно з Постановою КМ №1133 від 27.12.2019 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/800-2019-%D0%BF> (дата звернення: 24.01.2020).

2. Проєкт Державного стандарту базової середньої освіти. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/ministerstvo-osviti-i-nauki-ukrayini-proponuye-dlya-gromadskogo-obgovorennya-proyekt-derzhavnogo-standartu-bazovoyi-serednoyi-osviti> (дата звернення: 24.01.2020).

3. Проєкт Державного стандарту спеціалізованої загальної середньої освіти наукового профілю. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-proponuye-dlya-gromadskogo-obgovorennya-proekt-nakazu-pro-zatverdzhennya-standartu-specializovanoyi-zagalnoyi-serednoyi-osviti-naukovogo-profilyu> (дата звернення: 24.01.2020).

4. Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (ESG). URL: http://www.britishcouncil.org.ua/sites/default/files/standards-andguidelines_for_qa_in_the_ehea_2015.pdf (дата звернення: 24.01.2020).

5. Зарубіжний досвід професійної підготовки педагогів : аналітичні матеріали / Н.М., Авшенюк та ін. Київ : ДКС «Центр», 2017. 83 с.

4.9. Консультаційний супровід професійного розвитку педагога як технологія освіти дорослих

Горват М.В., Кузьма-Качур М.І.

Підвищення ролі освіти дорослих у розвитку сучасного суспільства зумовлюється загальним прискоренням соціально-культурних змін як на глобальному, так і на локальному рівнях. Швидкоплинність й ускладнення процесів сучасного життя за загальної тенденції його збільшення для кожної окремої людини об'єктивно визначають необхідність формування особистості, здатної до сприйняття і здійснення перетворень, налаштованої на усвідомлення змінності освіти

як природної норми та безперервного підвищення свого компетентнісно-кваліфікаційного рівня. Важливим чинником, що сприяє розв'язанню цієї проблеми, є освіта дорослих, функціонування й розвиток якої має свою змістову і формальну специфіку, зумовлену особливостями контингенту осіб, які потребують навчання.

Дослідження науковців (Вершловської С., Горшкова В., Громкова Т., Ключарев Г., Марон А., Огарьов Є., Подобєд В., Певзнер М.) свідчать, що соціальні зміни, обумовили необхідність підбору нових підходів до освіти дорослих, мають глобальні стійкі тенденції, притаманні не тільки нашій країні, але і всьому світовому співтовариству.

Серед них найбільш істотними є: становлення комп'ютерного інформаційного суспільства; розширення спектра видів діяльності людини; швидке застарівання знань, що скоротило терміни їх придатності для професійної діяльності і всього спектра діяльних здібностей; зміна вимог до соціальної і професійної мобільності особистості; орієнтація людини на розуміння глобальних і регіональних проблем сучасного світу.

Готовність суспільства до цих глобальних змін здебільшого визначається ступенем розвиненості технологій і систем освіти дорослих, їх орієнтацією на розвиток особистості, творчих здібностей. Щоб успішно діяти в інформаційному суспільстві в умовах ускладнення технологій виробництва і конкуренції на ринку праці, людина повинна постійно вміти використовувати нові технології при вирішенні професійних завдань які постають перед нею.

Марон А. і Монахова Л. як загальні підстави визначення поняття технології освіти дорослих (андрагогічні технології) виділяють такі:

- розгляд технологій освіти як специфічного навчального середовища життєдіяльності дорослого, які передбачають можливість його розвитку як людини мобільної, компетентної, самореалізуючої, творчої, здатної орієнтуватися в ситуації, що змінюється, ефективно вирішувати практичні завдання і досягти запланованих результатів;

- уявлення про технології освіти дорослих як взаємопов'язаної системи способів і засобів навчання дорослого, що забезпечує ціннісно-особистісний розвиток дорослої людини на основі реалізації сукупності процесів: планування навчання завдяки орієнтації на прогнозовані еталони навчання (та особистісні якості);

- супровід освітнього шляху учнів;

- моделювання дій; забезпечення умов навчання, оцінки та самооцінки результату [6].

Як засвідчує аналіз наукової літератури, складною проблемою неперервної освіти є узгодження традиційних освітніх технологій з адекватним урахуванням специфіки освіти категорії дорослих. Випереджувальна, рефлексивна, розвиваюча функція андрагогічних технологій розглянуті в роботах Анциферова Л., Вершовського С.,

Воронцової В., Ігнат'євої Г., Кулюткіна Ю., Лесохін Л., Онушкіна В., Сухобської Г..

Серед основних принципів освіти дорослих вчені (Владіславлев А., Вершловський С., Змейов С., Кулюткін Ю., Лук'янова Л.) називають такі:

- верховенство самостійного навчання, коли саме самостійна діяльність учнів стає основним видом навчальної роботи дорослих;
- організація спільної роботи, пов'язаної з плануванням, реалізацією та оцінюванням процесу навчання;
- опора на досвід учня, який використовується як одне з джерел навчання;
- індивідуалізація навчання: кожен навчається спільно з викладачем, а в деяких випадках і зі своїми товаришами, створює індивідуальну програму навчання, орієнтовану на конкретні освітні потреби й цілі навчання та враховує досвід, рівень підготовки, психофізіологічні, когнітивні особливості кожного;
- системність навчання, що передбачає дотримання відповідних цілей, змісту, форм, методів, засобів навчання та оцінювання результатів;
- контекстність навчання (термін Вербицького А.);
- актуалізація результатів навчання, що передбачає невідкладне застосування на практиці набутих знань, умінь, навичок, якостей;
- елективне навчання, що означає надання певної свободи при виборі цілей, змісту, форм, методів, джерел, засобів, термінів, часу, місця навчання та оцінювання результатів;
- розвиток освітніх потреб, що передбачає оцінювання результатів навчання через виявлення реального ступеня засвоєння навчального матеріалу та визначення того мінімуму, без освоєння якого неможливе досягнення поставленої мети, а побудови процесу навчання з метою формування нових освітніх потреб, конкретизація яких здійснюється після досягнення певної мети.

Дослідники Адольф В., Мокшеєв В., Сіденко А. зазначають, що супровід професійного розвитку педагога є комплексним методом, в основу якого покладено такі функції: діагностична, охоронно-профілактична, консультативно-просвітницька, корекційно-компенсуюча. Ці функції дозволяють здійснити: підбір інформації про можливі способи вирішення проблеми; розробку разом з учасником плану та підбір способів вирішення проблеми; надання первинної допомоги під час реалізації плану; впровадження в практику сучасних досягнень у галузі педагогічної науки [1].

Залежно від цільової орієнтації та специфіки використовуваних методів і прийомів у системі безперервної освіти реалізуються такі практики супроводу професійної діяльності педагогів: науково-сервісна (Ігнат'єва Г., Тулупова О.); науково-методична (Зайченко О., Ларіна В., Певзнер М.); тьюторська (Ковалева Т., Суханова Е.); інформаційно-методична (Казакова Е., Кузіна М., Полат Е.); психолого-педагогічна

(Бодальов А., Панова Н.). Проєктуючи систему науково-сервісного супроводу інноваційної діяльності закладів післядипломної освіти, Ігнат'єва Г. характеризує даний вид супроводу як «управлінську технологію здійснення системних інновацій у регіональну освіту, що містить послідовну зміну видів діяльності від проблематизації до експертизи інновації та побудови практики інноваційного розвитку» [3, с. 127].

Супровід і навчання педагога здійснюються в напрямі пошуку ефективних альтернатив, які могли б послужити основою для формування нових, позитивних професійних установок. Мельник Н. визначає науково-методичний супровід як одним із можливих засобів професійного розвитку, що відповідає стратегії освітньої системи. Зміст науково-методичного супроводу інноваційної діяльності шкіл авторка вбачає в трансформації зовнішніх зворотних зв'язків суб'єктів супроводу у внутрішні зворотні зв'язки супроводжуваних; у розвитку в останніх рефлексивних умінь через їх навчання способом самоконтролю та самооцінки діяльності з реалізації завдань, поставлених органом управління освіти, у чергуванні організації самостійної проєктувальної діяльності супроводжуваних і зовнішньої оцінки її перебігу та результатів супроводжуваними; в наданні допомоги супроводжуваним при розробці програм інноваційної діяльності та оформленні її продуктів [5].

Особливим типом супроводу освітньої діяльності людини в ситуаціях невизначеності вибору та переходах по етапах розвитку, в процесі якого супроводжуваний виконує освітні дії, а супроводжувач (тьютор) створює умови для їх здійснення й осмислення, є тьюторський супровід.

Ковальова Т. пов'язує тьюторський супровід з організацією роботи учнів зі своєю індивідуальною освітньою програмою. У дослідженні Суханової Е. виділяються основні аспекти моделі тьюторського супроводу виокремлюються в додаткову професійну освіту педагогів:

- актуалізація поля професійної діяльності того, хто навчається (співвідношення затребуваних практикою професійних компетенцій і особистого досвіду професійної діяльності);
- формування освітнього замовлення й допомога в складанні індивідуального навчального плану;
- організація процесу навчання, адекватного освітнього замовленню, організація рефлексивного поля при реалізації індивідуального навчального плану;
- організація умов, що забезпечують можливість застосування результатів навчання;
- аналіз змісту та динаміки навчання і внесення необхідних коректив [2].

Інформаційно-методичний супровід професійної діяльності педагогів у системі освіти дорослих здійснюється з використанням

сучасних інформаційних і комунікаційних технологій, механізмів організації мережевої взаємодії педагогів та освітніх установ. Основною функцією даного виду супроводу є вдосконалення інформаційного обміну й поширення педагогічних інновацій у межах єдиного освітнього простору.

Інформаційно-методичний супровід передбачає взаємодію супроводжуваного та супроводжуючого, спрямовану на дослідження актуальних для педагога проблем професійної діяльності, що здійснюється в процесах актуалізації та діагностики, інформаційного пошуку можливих способів їх вирішення, консультацій на етапі їх вибору, конструювання плану дій і первинної його реалізації.

Щодо психолого-педагогічного супроводу педагогів, то його метою є розширення життєвої перспективи педагога, яка ґрунтується на здатності передбачати, структурувати, відображати ступінь зацікавленості в майбутньому.

Особливості супроводу педагогічного колективу й кожного педагога на різних етапах життєвого шляху обумовлюють корекцію науково-методичного забезпечення освітнього процесу з метою посилення завдань, спрямованих на особистісно-професійний розвиток; моделювання професійної діяльності педагога на основі моніторингу особистісного розвитку, самоаналізу, формування аутопсихологічної компетентності, створення сприятливого психологічного клімату в освітньому закладі.

Виділяємо такі основні форми супроводу діяльності педагогів: колективні (науково-практичні конференції, огляд педагогічних здобутків, участь у професійному конкурсі «Учитель року», обмін досвідом різних категорій педагогічних працівників, виїзні педради за участю викладачів, робота над творчими проєктами та їх здійснення); групові (авторські курси для слухачів, корпоративне навчання на базі освітніх установ), активні форми роботи: «мозковий штурм», рольові ігри (імітація професійної ситуації), дискусії, круглі столи, тренінги; індивідуальні (консультації з проблеми, практикум з курсової діяльності, захист творчих проєктів, портфоліо, публікації з узагальнення досвіду в науково-практичних збірниках, віртуальний інформаційний обмін матеріалів із професійної діяльності, подальше навчання в аспірантурі) тощо.

Консультаційний супровід професійного розвитку педагогів в умовах безперервної освіти ґрунтується на принципах проєктно-перетворюючого підходу. Даний вид супроводу передбачає організацію цілеспрямованої взаємодії викладача системи освіти дорослих, що реалізує у своїй діяльності позицію «андрагог-консультант»: від етапу спеціалізації, де головним є самостійне конструювання індивідуального предмета і виділення власної специфіки й засобів професійної діяльності, до етапу професіоналізму як нарощування засобів перетворення внутрішньо генерованого спеціалізованого предмета

діяльності – і, нарешті, до етапу експертизи, пов'язаного з конструюванням нових еталонів (норм) і предмета діяльності.

Таким чином, огляд наявних підходів до розкриття феномену консультаційної діяльності в сучасній освіті дозволяє встановити, що консультування є одним із сучасних способів супроводу професійної діяльності фахівців у неперервній освіті. Порівняльний аналіз найбільш поширених у неперервній освіті видів консультаційної діяльності, (нормативне (інформаційно-експертне), діагностичне (ціннісне), проєктне і процесне консультування) здійснений за параметрами: предмет консультування, методи роботи і функції консультанта, тип відносин між учасниками консультаційного взаємодії) дає підстави стверджувати, що використання всіх видів консультаційної діяльності у їх взаємозв'язку здатне забезпечити повноцінний розвиток професійного зростання педагогічних працівників.

Література

1. Адольф В. А. Развитие профессионального потенциала педагога в условиях обновления образовательной практики. *Иновации в образовании*. 2011. № 10. С. 14–24.

2. Дубровская Ю. А. Педагогическое сопровождение самообразования студентов в условиях дистанционного обучения: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Санкт-Петербург, 2005. 18 с.

3. Игнатьева Г.А. Кафедра педагогики и андрагогики: становление научной школы в системе постдипломного образования. *Сб. труд, кафедры*. Н.Новгород: ООО «Поволжье». 2009. С. 127-142.

4. Клокар Н. Теоретико-методологічні засади побудови моделі управління підвищенням кваліфікації педагогічних працівників на засадах диференційованого підходу в системі післядипломної педагогічної освіти регіону. *Педагогічний альманах: зб. наук. праць*. Херсон: РІППО. 2010. Вип. 8. С. 131–138.

5. Мельник Н.А. Науково-методичний супровід професійного розвитку педагогічних працівників зсо в умовах реалізації концепції «Нова українська школа». *Імідж сучасного педагога*. 2018. № 6 (183). С. 29 – 32.

6. Теоретико-методологические основы проектирования технологий обучения взрослых / Под ред. А.Е. Марона. СПб. 2000 484 с.

4.10. Мотивація як важливий чинник безперервного професійного розвитку педагогічних працівників

Ткаченко Л.В., Хмельницька О.С.

На сучасному етапі реформування української освітньої системи, реалізації завдань Законів України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про повну загальну середню освіту», Концепції Нової української